

Araştırma Makalesi / Research Article

**BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA FRANSIZ BASININDAKİ
GÖRSEL MALZEME VE ANLATIMLARDA
TÜRKLER VE TÜRK DİRENİŞİ***

Evrım Turan KILIÇ**

Öz

Sanayi Devriminin ve Fransız İhtilalinin ardından var olan devletler yapısal değişiklikler geçirmiş, imparatorluklar devri kapanmış ve yeni ulus devletler doğmuştur. Osmanlı Devleti, topraklarındaki farklı unsurların ayaklanmaları nedeniyle dikkatini zorunlu olarak dünyada yaşanan değişimlere çevirmiştir. Batı'dakine benzer politikalar ve çeşitli yeniliklerle toprak kayıplarını önlemeye çalışırken diğer yandan Türklük bilinci gelişmeye başlamış olan halkı ulus haline getirmeye ve varlığını korumaya çalışmıştır.

XIX. yüzyıl sonlarına gelindiğinde Rusya, İngiltere, Fransa, Almanya ve İtalya gibi Avrupa devletleri kendi çıkarları doğrultusunda Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü korumasını isterken, artık bu toprakları kendi aralarında paylaşmak istemişlerdir. 1914 yılında toprak ve sömürge kaygılarıyla egemenlik yarışına giren Batılı güçler, etkisi yıllar sürecek olan büyük bir savaş başlatmıştır. Bu devletlerle bağdaşmaya çalışan Osmanlı Devleti İttifak grubunun içinde savaşmak durumunda kalmış, bu süreçte Fransız basını Türkiye ve Türklerle ilgili haberlere geniş yer vermiştir.

Bu çalışmada Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na girmesi üzerine Fransız basınındaki görsel malzeme ve anlatımlarda görülen tepkinin savaşın son yıllarında nasıl bir değişim gösterdiği incelenmeye çalışılmıştır. Fransız basınında yaptığımız çalışmadaki gazetelerden ülkenin en yüksek tirajlı gazeteleri olan ve "Beş Büyükler" olarak tanımlanan *Le Petit Parisien*, *Le Petit Journal*, *Le Matin*, *L'Echo de Paris* ve *Le Journal* gazeteleri tarafsız yayın yapmaya gayret etmiştir. Bu gazetelerin yanında bir bakıma hükümetin yayın organı olarak

* Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır.
There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.

Bu makale Türk Tarih Kurumu'nun 6-9 Aralık 2017 tarihli "100. Yılında I. Dünya Savaşı'nın Hukuki ve Tarihi Yönleri Uluslararası Sempozyumu"nda sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

** Doktora Öğrencisi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü
(turanevrin@gmail.com), (Orcid: 0000-0001-7108-5919).

değerlendirilebilen ve diplomatik yayınlar yapan *Le Temps* gazetesine de yer verilmiştir. Ayrıca muhafazakâr sayılabilen bir başka yüksek tirajlı gazete *Le Figaro* ve daha düşük tirajlı bir burjuvazi gazetesi olarak yayın yapan *Journal des Debats*'ın haberlerine de yer verilmiştir. Fransız Katoliklerinin yayın organı *La Croix*, komünist partisinin yayın organı ise *L'Humanité*, gazeteleri de Türklerle ilgili haberlerde başvurduğumuz kaynaklardan olmuştur.

Çalışmanın amacı farklı bakış açılarıyla yayın yapan gazetelerde, savaşın başlangıcında ve son dönemlerinde Osmanlı Devleti ve Türklerle ilgili algıyı, yazılı ve görsel kaynaklarla ortaya koymaktır. Savaştan önce Osmanlı Devleti'nin Fransa ile ilişkileri ve sayesinde Fransız basınında Türklerle ilgili olumsuz ifadeler yer almasa da savaşın son yıllarında daha çok ordunun kötü durumuna dikkat çekilmiştir. Görsel malzeme ve anlatımlarda yer alan karikatürler ise Fransız basınının mizah penceresinden Osmanlı Devleti'nin savaştaki durumunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: I. Dünya Savaşı, Fransa, Osmanlı Devleti, Türkler, Türk Kimliği.

TURKS AND TURKISH RESISTANCE IN VISUAL MATERIALS AND EXPRESSIONS IN THE FRENCH PRESS IN THE FIRST WORLD WAR

Abstract

After the Industrial Revolution and the French Revolution, the existing states underwent structural changes, the era of empires came to an end and new nation states were born. Due to the revolts of different nations in its lands, the Ottoman Empire had to turn its attention to the changes in the world. While trying to prevent the loss of land with policies and various innovations similar to those in the West, on the other hand, she tried to make the people, whose consciousness of Turkishness had begun to develop, become a nation and preserve their existence.

By the end of the 19th century, while European states such as Russia, England, France, Germany and Italy wanted the Ottoman Empire to preserve its territorial integrity in line with their own interests, they wanted to share these lands among themselves. In 1914, the Western powers, which entered the race for dominance with territorial and colonial concerns, started a great war, the effect of which would last for years. The Ottoman Empire, which tried to align with these states, had to fight within the Alliance group, and in this process, the French press gave wide coverage to news about Turkey and the Turks.

In this study, it has been tried to examine how the reaction seen in the visual materials and narratives in the French press changed in the last years of the war after the Ottoman Empire entered the First World War. Among the newspapers in the study we conducted in the French press, *Le Petit Parisien*, *Le Petit Journal*, *Le Matin*, *L'Echo de Paris* and *Le Journal*, which are the highest circulation newspapers in the country and defined as the "Big Five", tried to publish impartially. In addition to these newspapers, *Le Temps* newspaper, which can be considered as the media organ of the government and makes diplomatic publications, was also included. In addition, the news of *Le Figaro*, another high-circulation newspaper that can be considered conservative, and the *Journal des Debats*, which is a lower-circulation bourgeois newspaper, are also included. The French Catholics' media organ, *La Croix*, and the communist party's media organ, *L'Humanité*, were among the sources we consulted for news about Turks.

The aim of the study is to reveal the perception of the Ottoman State and Turks, with written and visual sources, at the beginning and the last periods of the war, in newspapers broadcasting from different perspectives. Although there were no negative statements about the Turks in the French press before the war, the Ottoman Empire's relations with France and thanks to it, the poor condition of the army was emphasized in the last years of the war. The cartoons in the visual materials and narratives show the situation of the Ottoman Empire in the war through the humor of the French press.

Keywords: *World War I, France, Ottoman Empire, Turks, Turkish Identity.*

Giriş

Fransız İhtilali ve Sanayi Devrimi gibi dünya çapında yaşanan değişimler sonrasında uluslararası sistemin kurucu unsuru, imparatorluklardan toplumsal ve siyasal hayatı şekillendiren ulus devletlere doğru değişmiştir. Önce Avrupa'da başlayan ve birbiri ardına gerçekleşen uluslaşma süreçleri, bir ulusun bağımsız bir devlete dönmesi ya da var olan bir devletin ulusa dönüşme çabaları şeklinde gerçekleşmiştir. Bir devletin sistematik bir biçimde ulusu oluşturmaya en belirgin örnek Fransa'dır¹. Renan, Fransa'da Fransız inkılabı aracılığıyla bir milletin kendiliğinden var olduğunu ilan etmesini, onun büyük şerefi olarak yorumlamıştır. Fransa'yı yaratan esas yok olduğu halde Fransa hâlâ, ırk ya da dile dayalı olmayan bir millet olarak devam etmiştir². Smith'e göre ise Fransa, modern ulusun hayal edilen topluluğunun icat edilmesine klasik bir örnektir. Prusya'ya karşı ihtişam ve ihtilal ruhu, sömürgeci fetihler, asimilasyon ve ekonomik altyapı çalışmalarının hepsi köylülerin Fransızlara dönüşmesine yardımcı olmuştur³.

Ulus, millet, ulusçuluk, milliyetçilik ya da milli kimlik kavramları her ulusun kendi düşünsel, tarihsel ve siyasal koşullarına göre değişiklik gösteren kavramlardır. Batı'da Reform ve Rönesans gibi aydınlanma süreçlerinin izlerini taşıyan bu kavramların içerikleri, bizim coğrafyamıza aktarıldığında; tarihsel koşullar ya da Batıdaki gibi düşünsel bir altyapının olmaması nedeniyle farklılaşmıştır. Batılı fikirler yeni kimlik tanımları, bağlılıklar ve özelemleri de beraberinde getirmiştir. Kimliğin din ile tanımlandığı, hanedana bağlılığın esas olduğu Osmanlı İmparatorluğu içinde Fransa ve İngiltere gibi ülkelerden gelen *vatanseverlik* fikri ve Orta ve Doğu Avrupa'dan gelen *ulusçuluk* önem kazanmaya başlamıştır.

Fransız İhtilali'ni müteakip Avrupa'da yayılmaya başlayan milliyetçilik fikirleri Balkanlarda etkili olmuş; bu fikrin en çok etkilediği toplumlardan biri

1 J. Lee Stephen, *Avrupa Tarihinden Kesitler 1789-1980*, Çev. Savaş Aktur, C.II, Dost Kitabevi, Ankara, 2002, s.s. 44-45.

2 Ernest Renan, "Millet Nedir?", *Nutuklar ve Konferanslar*, Sakarya Basımevi, Ankara, 1946, s.s. 98-105.

3 Antony D. Smith, "Gastronomy Or Geology? The Role Of Nationalism in The Reconstruction Of Nations", *Nations and Nationalism* 1 (1), 1995, s.s. 3-23.

olan Yunanlıların ayaklanması sonucu Yunan devleti kurulmuştur⁴. Bu gelişme sonucu farklı unsurların milliyetçi faaliyetleri artmıştır. Azınlıkların ayrılıkçı milliyetçi düşüncelerle bağımsızlık mücadelelerine başlamaları nedeniyle, İmparatorluğun dağılmasını önlemek için tepkisel olarak devlet içindeki unsurları birleştirmeye yönelik çabalar olarak Batılılaşma siyasetine paralel karakterde Osmanlıcılık, İslamcılık, Türkçülük fikirleri gelişmiştir⁵. Ortaya çıkan tüm bu ideolojik akımların başlıca amacı İmparatorluğu kurtarmak ve devletin devamlılığını sağlamak olmuştur⁶. Savaşlarda kaybedilen topraklar, toplumsal kutuplaşmalar ve yaşanan göçler sonucunda ortak din, dil, etnik kökene sahip insanların bir araya gelmesi sonucu Osmanlıcılık ve İslamcılık ideolojilerinin işlevsiz kalması üzerine Türk milliyetçiliği resmi söylem haline gelmiştir⁷.

Siyasi alan dışında kültürel ve bilimsel alanda da çalışmalar yürüterek halkı bilinçlendirmek ve eğitmek isteyen milliyetçi Türk aydınları dönemin imkanlarını da kullanarak çeşitli dernekler kurmuşlardır. Bu derneklerin yayın organları, yazı dili olarak Türkçeyi kullanmış, Türk dilinin kurallarını uygulamış ve Türkçenin sadeleşmesi konusunda çaba göstermişler, dili halkçılığın merkezinde, milliyetçiliğin ana bileşenlerinden biri olarak görmüşlerdir⁸. Milli bir kültür yaratmak için eğitim dilinin Fransızcadan Türkçeye dönmesinin önemi anlaşılmış⁹, aydınlar dillerinin zenginliğini ve edebiyatlarının güzelliğini yeniden keşfetmiştir. Halka anlamadığı edebi Osmanlıca ile değil kendi sade Türkçesiyle seslenmek gerekmiştir. Özellikle dil ve edebiyat üzerinden yürütülen tartışmalar 1880'lerde lengüistik Türkçülük halini alarak edebiyat alanı içinden siyaset yapmayı gerektirmiştir. Türk milli duygusu bu yolla şekillenmiş, ulusal iktisat düşüncesinin gelişmesi, modernleşmenin önemi, Türkçülük düşüncesine halkçı bir içerik kazandırılması, Türklerin anlayabileceği şekilde sade bir Türkçenin oluşturulması, eğitimin modernleşmesi ve kadın haklarının geliştirilmesi, kültürel birliğe ve ulusal birliğe önem verilmesi gibi konularla bir Türk ülküsü yaratılmaya çalışılmıştır. Türkçülük fikrinin Türk aydınlar arasında yaygınlaşması ve toplumun bütün kurumlarının Batılı ve Türkçü çizgide yapılanması amacıyla çeşitli dernek, ocak ve dergiler kurulmuştur¹⁰.

4 Coşkun Üçok, *Siyasi Tarih (1789-1960)*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1975, s.68-75; Fahir Armaoğlu, *Siyasi Tarih, (1789-1914)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1964 s.165-185.

5 Ezel Kural Shaw ve Stanford J. Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, Çev. Mehmet Harmancı, E Yayınları, İstanbul, 2000.

6 Mehmet Karakaş, "II. Meşrutiyet Dönemi Fikir Hareketleri", *Yüzüncü Yılında II. Meşrutiyet*, Ed. Asım Öz, Pınar Yayınları, İstanbul, 2008, s.s.65-102.

7 Kushner, **a.g.e.**, s. 66.

8 Emre Yıldırım, "Türkiye'de Milliyetçilik ve Milli Kimlik: Türkçülüğün Keşfi ve Ulus-Devletleşme Sürecinde Türk Milli Kimliği", *The Journal Of Academic Social Science Studies*, S. 28, Autumn II 2014, s.s. 73-95.

9 Fatma Müge Göçek, "Osmanlı Devleti'nde Türk Milliyetçiliğinin Oluşumu: Sosyolojik Bir Yaklaşım", (Ed. Tanıl Bora), *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce IV: Milliyetçilik*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, ss. 63-76.

10 Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, C.1, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988, s.s.440-474.

Tarih, edebi eserler ve Batı etkisindeki eğitim kurumlarında gerçekleştirilen yeniliklerle Türk milliyetçiliğine yön verilmiştir. Batı tarzı eğitimle yetişen genç subaylar, devlet memurları ve aydınlar, siyasi düzene karşı çıkarak Türk dili ve tarihine bağlı kimlik arama çabasıyla milliyetçiliği, etnik Türk milliyetçi unsurlara öncelik vererek siyasileştirmiştir. Dini açıdan padişaha bağlılık sürerken vatan kavramı değer kazanmış, millet ve devlet de düşünce yapısındaki yerlerini almaya başlamıştır. Osmanlı Devleti'nde kopuşları önlemek için yapılan yenilikler ve uluslaşma çabaları devam ederken Fransa'nın da içinde bulunduğu Batılı devletler arasında başlayan gerilim bir savaşa dönüşmüştür.

Osmanlı Devleti'nin de içinde bulunduğu ittifak grubunun kaybettiği, yayıldığı alanın ve etkilerinin büyüklüğü sebebiyle batıların "The Great War", Fransa'nın "La Grande Guerre" dediği Birinci Dünya Savaşı 1914-1918 yılları arasında devam etmiş, savaşın ardından imparatorlukların yıkılarak yeni devletlerin kurulduğu bir dönem başlamıştır. Savaşın sebep olduğu ağır koşullar her yerde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de ciddi anlamda maddi ve manevi tahribatlar oluşturmuştur. 1911'de Trablusgarb Savaşı ile başlayan 1912-1913 yıllarında Balkan Savaşları ile devam eden dönem boyunca yıpranan ordu, hazır olmadığı bu savaşta aynı anda birçok cephede mücadele etmek zorunda kalmıştır¹¹.

Üzerinden yüz yıldan fazla zaman geçmesine rağmen o güne kadar yaşanmamış büyüklükte ve topyekûn bir savaş olması gibi özellikleri ile milletler ve devletler üzerinde derin izler bırakan Birinci Dünya Savaşı'nın geniş ölçüde incelemeleri hala sürdürülmektedir. Bugün hala etkileri tartışılan "Harbi Umumi" Osmanlı Devleti'nin girdiği son savaş olmasının yanında Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerinin atılmasına da zemin hazırlamıştır. Osmanlı Devleti'nin iyi ilişkiler içinde olduğu Fransa'nın karşısında yer alması Fransız basınındaki yansımalarının görsel materyaller üzerinden incelendiği çalışmamızda Fransız basınındaki görsel materyallerle desteklenen haberlerde, zamanla değişen Türk algısı incelenmeye çalışılmıştır¹².

1. I. Dünya Savaşına Kadar Osmanlı Devleti-Fransa İlişkileri

Fransa ile Osmanlı Devleti arasındaki bilinen diplomatik olmayan ilk ilişkiler Yıldırım Beyazıt'ın 1396 Niğbolu Savaşında altı bin kişilik Fransız askeri, Haçlı ordusu içinde Türklere karşı savaştıktan sonra esirlerin bırakılması hususunda gelişmiştir¹³. İlk diplomatik ilişkiler ise, 1484'te II. Beyazıt zamanında

11 Konu ile ilgili bkz: Ergün Aybars, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, Ercan Kitabevi, İzmir, 2000, s.s.38-48

12 Konu ile ilgili daha detaylı bir çalışma için bkz: Mustafa Kırışman, *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti ve Fransız Kamoyu*, Sentez Yayınları, Bursa, 2022.

13 Abdurrahman Çaycı, *Büyük Sahra'da Türk Fransız Rekabeti (1858-1911)*, TTK Yayınları, Ankara, 1995, s.1.

Fransa'ya götürülen Cem Sultan'ın tutsaklık koşullarını görüşmek üzere Osmanlı Devleti'nin 14. Louis'ye elçi göndermesiyle başlamıştır¹⁴. 1536'da 1. François ve Kanuni Sultan Süleyman döneminde Fransa ile ittifak anlaşması imzalanmıştır. Böylece Fransa'ya Osmanlı Devleti içinde daimî büyükelçilik ve konsolosluklar açma, limanlardan yararlanma ve ticari işlerde vergi muafiyeti gibi birtakım ayrıcalıklar verilmiştir. Bunların en önemlisi; Osmanlı Devleti içinde ikamet etmekte olan veya ticari faaliyetleri olan Fransızların, Müslümanlarla yaşayabileceği uyumsuzluklara, Fransız konsolosluklarında Fransız kanunlarına göre işlem yapılmasına izin verilmesidir. Türk Fransız ittifakı ile XVI. Yüzyıl ve XVIII. Yüzyıl arasında Türk sanat ve kültüründen etkilenen Fransızlarda Turquerie adlı moda akımı görülmüştür. 1482'den 16. Yüzyılın sonlarına kadar kıyafet ve adetleri büyük merak uyandıran birçok Osmanlı elçisi İtalya ve Fransa saraylarını ziyaret etmiş, halk tarafından büyük bir ilgiyle karşılanan elçiler, yüksek çevrelerde Türk modası oluşmasını sağlamıştır. I. François yolladığı elçilerden özellikle Türklerin yaşam ve kültürü hakkında bilgiler almanın yanı sıra Osmanlı Devleti'nin gücünün sınırlarını öğrenmek istemiştir. Paris'te XIV. Louis döneminde, Osmanlıca ve doğu dilleri öğretmek amacıyla "Jeunes de Langues" adıyla bir okul açılmıştır¹⁵. Yirmisekiz Mehmet Çelebi'nin elçilikten dönüşünden sonra saray çevresinde gezinin izlenimleri büyük ilgi toplamış, bu kez Osmanlı'da Fransız etkileri görülmüş, saray çevresinde alafranga Frenk modasını başlamıştır.

Bilindiği gibi ülkelerin ekonomik milliyetçilik ve bağımsızlıkları, siyasi ve ekonomik içsel karar alma yetenekleri ile ilgilidir. Kapitülasyonlar Sanayi Devrimi sonrası ortaya çıkan sanayi ürünleri karşısında Türk Sanayi ürünlerini korumaya ve Osmanlı Devleti'nin ekonomik bağımsızlığına engel olmuştur¹⁶. XIX. yüzyıl sonlarında Osmanlı Devletindeki şirketlerin büyük çoğunluğu Londra ve Paris merkezli olmuştur. 1910-1913 yılları arası dış borçlanmalar ya da yatırımlar şeklinde iki yolla gerçekleşen yabancı sermayenin en önemli kısmı (%55,8) Fransız sermayesi olmuştur¹⁷. Kapitülasyonlarla başlayıp ticaret sözleşmeleri ve dış borçlanmaya tarım, sanayi ve ulaştırma gibi alanlarda Fransa, İngiltere ve Almanya gibi ülkelerin etkinliği görülmüştür. Bu gelişmeler sonrasında dış borçların %53'ü Fransa'dan alınmış, Osmanlı Devleti Fransa ile ticari ilişkilerini arttırmıştır¹⁸. Edindiği imtiyazlar sayesinde Osmanlı İmparatorluğu ile ekonomik, ticari faaliyetlerini arttıran Fransa okul, hastane ve

14 Halil İncalcık, *Devleti-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar 1*, İş Bankası Yay. İstanbul 2010, s.131.

15 Halil İncalcık, "Siyaset, Ticaret ve Kültür Etkileşimi", *Osmanlı Uygarlığı*, C.2, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2009, ss.1052-1053.

16 Kapitülasyonlar hakkında geniş bilgi için Bkz.: Mehmet Emin Elmacı, *İttihat Terakki ve Kapitülasyonlar*, Homer Kitabevi, 2005.

17 Bige Yavuz, *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk Fransız İlişkileri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1994, ss. 16-17.

18 Yahya Akyüz, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu 1919-1922*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1975, s. 34.

dini kurumlarla, demiryolu hatları ve liman inşaları ile endüstri ve bankacılık sektörleri ile nüfuzunu politik anlamda da etkili şekilde kullanmaya başlamıştır¹⁹. 1908 Jön Türk Devriminden sonra Fransız İhtilali'nden etkilenen bir yönetim kadrosu oluşmuş, İmparatorlukta ekonomik anlamda Fransız kontrolü ve etkisi devam etmiştir²⁰.

Dünya Birinci Dünya Savaşı'na doğru ilerlerken Fransa'nın birçok alanda imtiyaz sahibi olduğu Osmanlı Devleti üzerinde Almanların nüfuz alanı oluşturmaları, Fransa'nın Orta Doğu üzerindeki çıkarlarıyla ters düşmüştür²¹. Basında çıkan haberlerde Fransa'nın bu duruma müdahale etmesi gerektiğine ve çeşitli tavsiyelere yer veren haberlerin yanında ayrıca, Osmanlı yönetiminin izlediği politikanın yanlış olduğuna ve ülkeye zarar vereceğine değinen yazılar da çıkmıştır.

İttihat ve Terakki yöneticileri Balkan Savaşları'nın yarattığı tahribat ile İmparatorluğu parçalanmaktan kurtarmak için bloklaşan güçler arasında ittifak kurma arayışlarına başlamıştır. Birinci Dünya Savaşı öncesi İngiltere ve Rusya ile siyasi ittifak girişimleri Türkiye'yi tarafsız tutmak isteyen İngiltere ve Boğazları elde etmek isteyen Rusya tarafından olumsuz karşılanmıştır²². Bahriye Nazırı Cemal Paşa Rus tehdidine karşı alınacak en iyi çözüm olarak Almanya yerine Fransa ile yakınlaşmaya daha sıcak bakmış, ekonomik, ticari, kültürel ve eğitim alanında yüzyıllardır süren ilişkilerin savaş süresinde siyasi bir yakınlaşma sağlayacağını düşünmüştür²³. Fransa ile var olan tarihi dostluğa güvenerek bir ittifak kurmak isteyen Cemal Paşa Fransa-Türkiye Dostluk Cemiyeti'ni kurmuş ve savaştan önce Fransa ile yakınlaşma amacıyla Paris'e seyahat etmiştir²⁴. Cemiyetin İstanbul'da kurulmasının ardından Fransızların katkısı ile Paris'te de bir dostluk cemiyeti şubesi açılmış, yakınlaşma adına karşılıklı adımlar atılmıştır²⁵. Cemal Paşa Saraybosna olayının bir savaşa yol açacağını ve İtilaf Devletleri'nin Osmanlı Devleti'ni de aralarına almasıyla Merkezi Devletleri çember içine alacağını düşünmüştür. Cemal Paşa ittifak teklif etmiş ancak bu teklif Fransa tarafından Rusya onaylamadıkça bunun gerçekleşmesinin mümkün olmadığı şeklinde cevaplanmıştır²⁶. Bütün gelişmeler Osmanlı Devleti'ni Almanya bloğuna itmiştir.

Ayrıca Cemal Paşa'nın diplomatik görüşmeler amacıyla yaptığı Paris ziyareti Fransız basınında geniş yer edinirken *Le Humanite* gazetesi "*Türkiye'nin yeni diplomatik yönlendirmesi: Cemal Paşa büyük manevralar için Fransa'ya geliyor. Bu*

19 L. Bruce Fulton, "Fransa ve Osmanlı İmparatorluğu", *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu ve Büyük Güçler*, Editör: Marian Kent, Çev: Ahmet Fethi, Tarih Vakfı Yay. İstanbul 1999, s.166.

20 Jacques Thobie, *Intérêts et Impérialisme Français dans l'Empire Ottoman(1895-1914)*, Publications de la Sorbonne Imprimerie Nationale, Paris 1977, s.615-621.

21 Kırışman, *a.g.e.*, s. 93.

22 Haluk Ülman, *Birinci Dünya Savaşı'na Giden Yol ve Savaş*, İmge Kitabevi, Ankara 2002, s.311.

23 Kırışman, *a.g.e.*, s.s.106-107.

24 Cemal Paşa, *Hatıralar*, Hazırlayan: Alpay Kabacalı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2001, s.123-124.

25 *Le Temps*, 15 Haziran 1914.

26 Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995*, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2004, s.59.

davet ve ziyaret, Fransız-Türk yakınlaşmasını kutsuyor." şeklinde değerlendirmiştir. Haber Osmanlı Devleti ile iyi ilişkiler içinde olan Fransa'nın bu ziyareti olumlu karşılayacağını öngörmüş, Jön Türkler 'in Osmanlı İmparatorluğunun yeniden canlandırılmasının imkânsız olduğunu kabul etmeyerek mücadele ettiğini de belirtmiştir²⁷. *Le Temps* gazetesinde de Cemal Paşa'nın seyahat programı hakkında detaylı bilgi verilmiş, bu ziyaretten duyulan memnuniyeti kamuoyunun da paylaştığı yazılmıştır²⁸. Cemal Paşa Fransız Hariciye Nezareti Siyasi İşler Müdürü Pierre de Margerie ile yaptığı görüşmelerde ittifak teklifinde bulunmuş ancak Fransa'nın müttefikleriyle görüşmeden tek başına karar veremeyeceği cevabını almıştır²⁹. Cemal Paşa'nın ziyareti basında olumlu karşılanmış ancak İtilaf Devletleri tarafında yer edinebilmek ümidi ile Fransa'ya yakınlaşma girişimleri İtilaf devletlerinin Osmanlı İmparatorluğu'nu Arap ve Anadolu toprakları olarak ikiye bölüp paylaşmayı uman çıkarları nedeniyle amacına ulaşamamıştır.

2. Savaş Süresinde Fransız Basınında "Türk" Kimliğine Bakış

Birinci Dünya Savaşı'nın gerçekleşmesinden aylar öncesinde Fransız gazetelerinde Osmanlı Devleti'nin izlemesi gereken politikayla ilgili haberler çıkmış, *Journal Des Debats* Osmanlı Devleti'nin hatalarını eleştirirken Almanlarla iş birliği yapmaması gerektiğini yazmıştır³⁰. Osmanlı ordusuyla ilgili geniş haber yapan Fransız basınında, Enver Paşa'nın şöhretinden ve ordudaki rolünden bahseden gazeteler, genç paşanın izleyeceği politikanın merak edilmesi nedeniyle biyografisine ve aldığı kararlara çokça yer vermiştir³¹. Birinci Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla, Osmanlı Hükümeti ve Fransa arasında diplomatik ilişkiler 30 Ekim 1914 tarihinde kesilmiş, Büyükelçi Rıfat Paşa Paris'ten ayrılmış, Osmanlı Büyükelçiliği kapatılmıştır. Bu gelişmelerin ardından basında Osmanlı Devleti³² geniş yer almıştır.

"Büyük Türk'ün Sebepleri" adlı haber başlığının içeriğinde *"...Eski Türk İmparatorluğu'nu hatırlıyor musunuz? O imparatorluk ki XV. yüzyılda Viyana'nın kapılarına kadar gitmişti... Biz 1912 yılındaki 'Kurtarıcı Savaş'ı alkışladık ama Türk, bizim bakış açımızı paylaşamaz. Ondan alınanlar, ondan çalındı. Yağmacılara karşı anlaşılabilir bir nefret ve daha az anlaşılır gizli bir intikam çılgınlığı..."*³³

Söz edilen haberde Osmanlı İmparatorluğunun güçlü olduğu dönem hatırlatılırken böylesi bir devletin Balkan Savaşında yaşanan kayıplarla öfke ve

27 *Le Humanite*, 5 Temmuz 1914.

28 *Le Temps*, 5 Temmuz 1914.

29 Kırışman, *a.g.e.*, s.s.108-109.

30 Kırışman, *a.g.e.*, s.s.135-136.

31 *A.g.e.*, s.s.166-177.

32 Haberlerde kimi zaman "Osmanlı Devleti" ya da "Osmanlı İmparatorluğu" ifadeleri kullanılırken çoğu haberde "Türkiye" şeklinde tanımlama yapılmıştır. Bu ifadelerin aslına bağlı kalınacaktır.

33 *La Guerre Mondiale*, 6 Kasım 1914.

intikam duyguları ile hareket edeceği öngörülmüştür. Büyük savaşın içinde yer alarak kaybettiği toprakları geri kazanmayı umduğu düşünülmektedir. Osmanlı Devleti'nin güçlü ordusunun dünyada sayılı ordulardan biri olduğu ve savaşa girmesinin tüm sorumluluğunun Almanya'ya ait olduğunu yazan *Le Temps*, "Türkiye ile Savaş – Türk Oyalaması" başlıklı yazıda Türklerin savaşa girmesini çılgınlık olarak yorumlamıştır:

"Türkiye'nin Fransa, Almanya ve Rusya karşısında savaşa gittiğini öğrenince bu çılgın hareketin nasıl açıklanabileceğini kim kendine sormadı ki? Bu işte bir Alman parmağı var, bu iyi biliniyor. Ama ne ölçüde ve nasıl Türk politikacılar ve Prusyalı diplomatlar arasındaki sorumluluklar kalktı? Bunların hepsi konuşuldu ve Alman devletinin adamlarının çaresizliğiyle, ikiyüzlülük ve yalancılıklarının önündeki vicdansızlıkları hakkında konuşmak için çok geç. Uzun yıllardan beri, Fransa, İngiltere ve Rusya'ya karşı aktif, iddialı, büyük ölçüde para ile tutulmuş Alman ajanlar, Konstantinopolis'te çalıştılar ve dünyada Müslümanların yaşadığı her köşede, Sultan Abdülhamid ve danışmanlarının gözleri önünde paralel bir eylem uyanıyordu: Panislamizmin ve Abbasilerin büyük halifesinin serüveni Türkiye'nin yararına yeniden yapılandırıldı."³⁴

Aynı haberde Jön Türk Devriminin ilk etapta Almanların planını bozduğunu, daha sonra Panislamist politikalarla Türkiye üzerindeki politikalarını sürdürebileceklerini belirtmiştir³⁵. Almanya'ya Panislamist kampanyayı başarıyla sürdürmesi için izin verildiği ve tüm Türklerin henüz çıldırmadığı eklenmiştir. Ayrıca Almanların Türkleri savaşa girme konusunda ikna etmek için iki ülkenin askeri güçlerinin İtilaf Devletlerindeki paralı ya da inançsız askerlerden üstün olduğuna ikna ettiği yorumu yapılmıştır. *Le Gaulois* gazetesindeki 5 Mart 1915 tarihli bir haberde Fransa'nın Osmanlı Devleti ile ılımlı bir savaş politikası izlediği ancak Osmanlı Devleti'nin Fransa'ya karşı silahlandığı ifade edilmiştir. "Türkiye'den bilgiler; Peder Lagrange'ın belirttiğine göre Almanya ve Genç Türk (Jön Türk) komitesi arasında gerçek bir komplo vardı. Sadece ılımlı bir şekilde savaştığımız bu ülke bize karşı silah aldı."³⁶ ifadelerinde henüz o günlerde Türkiye ile savaş içinde olmaktan duyulan rahatsızlık açıkça görülmektedir.

Birinci Dünya Savaşında Osmanlı Devleti, Çanakkale'de 18 Mart 1915'te Fransız ve İngiliz donanmaları tahribata uğramış, gazetelerde bununla ilgili haberler 20 Mart tarihinde görülmüştür. Haberlerde 18 Mart yenilgisinin henüz bitmemiş bir savaş olarak gösterilmeye ve bunun bir yenilgi olmadığı mesajı verilmeye çalışılmıştır. Bu konuda daha objektif haber yapan *Le Matin* Çanakkale'deki Türk direnişinin bahsedildiği gibi kolayca bertaraf edilecek bir direniş olmadığını ve Türk askerleriyle ilgili deneyimsiz ve eski model gibi ifadelerin doğru olmadığını belirtmiştir³⁷. Fransız basınında Çanakkale Savaşı'ndan sonra çekilen askerlerin bir yenilgiyle değil bir başka cepheye

34 *Le Temps*, 6 Ocak 1915.

35 Kırışman, *a.g.e.*, s.158.

36 *Le Gaulois*, 5 Mart 1915.

37 Kırışman, *a.g.e.*, s.s.220-223.

aktarımları amacıyla gerçekleştiğinin yazılması “başarılı çekilme operasyonu” ifadeleriyle verilmiş, bir yenilgi algısı oluşmaması için gayret edilmiştir³⁸.

Senatör, Eski Dışişleri Bakanı Stephen Pichon, *Le Temps*'te Türkiye hakkındaki yazısında suçlayıcı bir üslupla şunları söylemiştir:

“Çatışma Avusturya-Alman iddiaları tarafından doğudan provoke edildi. Türkiye hakkında yayınlanan birçok yazının yazarı M. Gabriel Charmes'in rapor ettiğine göre M. Thiers; ‘Türkiye ölebilir, ama cesedi elli yıl boyunca Avrupa’yı kirletecek, kötü kokutacak.’ der ve ekler: ‘Gerçek şu ki Türkiye henüz ölmedi, ama onun son kasılmaları cesedinin enfeksiyonundan daha az tehlikeli değildir.’ “Şimdi Türkiye yanımızda yer almadığı ama Avrupa uluslarını ateşe ve kana dönüştüren iki imparatorluktan biri olduğu için hayretler içindeyiz! Bu korkunç maceranın devamı –sonu değil, zira hiçbir şey bitmedi- ne olacak? ... Konstantinopolis'in fethine teşebbüs etmek mümkün değildir, ancak bir kez üstlenildiğinde yerine getirilmelidir. Aksi halde, bu, bedensel ve zihinsel olarak sağlıklı ve özgür halklar tarafından somutlaştırılan fikirler için hesaplanamaz bir gerileme olacaktır”³⁹.

Söz konusu yazıda İstanbul'un fethinin zor olduğu ancak buna teşebbüs edildiğinde mutlaka başarılması gerektiği yazılırken toprakları işgale uğrayan Türkiye'nin Avrupa'yı kana bulayan ülke olarak gösterilmesi Türkiye'yi suçlamaktadır. “Barış teklifleri- İtilaf tarafındaki tarafsızlara Türk notu” Başlıklı yazıda Osmanlı Devleti'nin savaş ile ilgili açıklamalarına yer verilmiştir. Her milletin kendi kaderini belirleme hakkı olması gerekçesi ile yürütülen politikalara Osmanlı Devleti'nin verdiği cevabı içeren haberde Türkleri haklı gören bir bakış açısı sezilebilmektedir. 4 Aralık 1915'te *Le Siecle*, “İmparatorluk Ailesi”⁴⁰ başlıklı uzun yazıda “sultan, çocukları ve Abdülhamid hakkında otantik öyküler” ifadeleriyle imparatorluğun neredeyse hiç bilinmeyen yönleri olduğundan, saraydaki yaşamdan, V. Mehmet, Abdülhamit ve onların ailelerinden çeşitli öykülerle bahsedilmiştir. Basında Osmanlı İmparatorluğu'nun ve sultanın ailesinin genişçe yer alması, Çanakkale Savaşı'ndan sonra Osmanlı Devleti'ne artan ilginin bir yansıması olarak değerlendirilebilmektedir.

Osmanlı İmparatorluğunun savaşa girmesiyle ilgili Şerif Paşa, *Le Matin*'de yazdığı “Genç Türkler ve Yaşlı Türkler”⁴¹ başlıklı yazıda savaşa girilmesini “Osmanlı İmparatorluğu cezalandırılması gereken vicdansız entrikaların kurbanı olmuştur” ifadeleriyle eleştirmiştir. Yazıda Genç Türkler ve İttihat Terakki yönetiminin de eleştirildiği görülmektedir. Fransız basınının savaşın ilk yıllarında Osmanlı Devleti'nin savaşa dahil olmasını entrikalar sonucu, haklı bir mücadele olarak değerlendirdiğini *Le Journal*'in haberinde de görmekteyiz.

38 A.g.e., s.s.253-256.

39 *Le Temps*, 21 Eylül 1915.

40 *Le Siecle*, 4 Aralık 1915.

41 *Le Matin*, 09 Eylül 1916.

"Türkiye'nin, savaşın sona ermesini istemek için hiçbir sebepleri yoktur, çünkü topraklarının hiçbir kısmında çoğunluğu bir başka millet oluşturmamaktadır. Rusya'nın İstanbul ve Marmara denizi üzerinde hayalperest bir planı vardır ancak çoğunluğu Müslüman olan bu topraklarda Türkler bölgelerini savunmak için silah tutmaya devam etmek zorundadır. Osmanlı Devleti haklı olarak kendi topraklarında herhangi bir başka milletin bağımsızlığına izin vermeyeceğini söylemiştir. Savaşmadan bu topraklardan çıkmayacak ve başka bir devlet kurulmasına izin vermeyeceklerdir"⁴²

Müttefik kuvvetleri mümkün olduğunca çok askeri çekmek için 1916 sonbaharında Makedonya'da saldırılarını arttırmıştır. İstanbul'daki 46. Piyade Tümeni ile 16. Depo Alayı ve Struma'daki 50. Tümeni emrine alarak 20. Kolordu oluşturularak bölgeye göndermiş ancak 1917 yılı Ocak ve Şubat aylarına kadar ciddi savaşlar olmadığı için, 29 bin donanımlı asker bölgede Mihver kuvvetlerini bağlamak için bölgede kalmıştır⁴³. Bu sırada Doğu Anadolu Rus işgalinde, Suriye cephesinde İngilizler Kudüs'e ilerlemiş, Irak Cephesindeki ordu Bağdat'a çekilmiş, Enver Paşa Avrupa'ya gönderdiği askerleri geri istemeye başlıyordu. 10 Mart 1917'de alınan izinle 21 Mart'tan itibaren Anadolu'ya dönen 20. Kolordu Filistin ve Irak Cephelerine gönderildi. Bu esnada *La Croix*'te çıkan haber gelişmeyi diplomatik bir hareket olarak yorumlarken savaşın daha uzun süre devam etmesini imkânsız olarak değerlendirmiştir. "Türkiye'de durum: Londra, 28 Mart. 'Daily Telegraph'ın muhabiri, padişah ve Osmanlı hükümeti tarafından Enver Paşa'nın görevlendirildiği misyon, askeri olmaktan çok diplomatiktir. Bu misyon, Türkiye'nin içinde bulunduğu ciddi durumla ve savaşı daha uzun süre devam ettirmenin imkansızlığıyla ilgilidir"⁴⁴.

Savaşın üçüncü yılına gelindiğinde tahmin edilenden uzun sürmesi hem itilaf hem de İttifak Devletleri için yıkıcı etkiler yaratmıştır. Savaş dönemi Osmanlı İmparatorluğu içinde yaşanan gelişmeler hakkında yeterli bilgiye ulaşamayan basın güvenilir kaynaklara ulaşmakta zorlandığı görülmüştür. "Türkiye'de durum: Türkiye'de neler olduğu çok bilinmiyor. Jön Türk kabinesi istifa etti. Güvenilir bir kaynaktan gelen ve Lozan'da yayınlanan haber henüz teyit edilmedi ama gerçek olması muhtemel."⁴⁵ Osmanlı Devleti'nin iç politikasının merak uyandırdığını anladığımız haberlere ek olarak Rus Elçiliği baş tercümanı olan André Mandelstam'ın yazdığı *Le Sort de l'Empire Ottoman* "Osmanlı İmparatorluğu'nun kaderi- Türkiye'nin güçten düşüşü- Ezilen halkların kurtuluşu" adlı kitap⁴⁶ tanıtımında Türkiye'de yaşayan kişilerin ülke ile ilgili verdiği bilgiler basının ilgisini çekmiş, özellikle birinci elden bilgi içerdiği için kitap büyük ilgi toplamıştır. Yine bir ticaret temsilcisinin gözlemlerini içeren bir haber "Türkiye'de durum: 20 Mart, Bern. Türkiye'de birçok hafta geçirmiş bir ticaret

42 *Le Journal*, 22 Ocak 1917.

43 Şefik Ertem, *Birinci Dünya Savaşı'nda Avrupa'da Yüzbin Türk Askeri*, Kastaş Yayınları, İstanbul, 1992, s.317.

44 *La Croix*, 29 Mart 1917.

45 *L'Ouest Eclair*, 11 Temmuz 1917.

46 *Le Matin*, 19 Kasım 1917.

temsilcisi bize Osmanlı İmparatorluğu'nun politik durumuyla ilgili ilginç bilgiler verdi. Türkler pasif bir karaktere sahip olduğu halde nüfusta giderek artan bir sıkıntı var. Askeri birliklerin ruhu ise kötü durumda."⁴⁷ Türkiye'de bir süre yaşamış ve kendi gözlemlerini paylaşan birinin batının barbar olarak tanımladığı Türk Milleti'nin uysal, asi olmayan bir karaktere sahip olduğunu belirtmesi dikkate değer bir ayrıntıdır. Savaşla ilgili halkın duyduğu huzursuzluk ve askeri birliklerdeki kopuşlar da yabancı bir gözlemcinin dikkatini çekecek boyuttadır.

Fransız basını savaş süresince Osmanlı Devleti ile ilgili önemli gelişmeleri yayınlamış, tarihi olaylara tanıklık etmiştir. Bilgi tekrarı olacağı için çalışmaya dahil edilmeyen bu haberlerde önceleri dostane bir hava sürse de savaşın son dönemlerinde artan suçlayıcı ifadeler dikkat çekmektedir.

3. Ateşkes Döneminde Fransız Basınında "Türk" Kimliği ve Türkiye

Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşı'nda mağlup olmuş, 30 Ekim 1918'de Mondros Ateşkes Antlaşması'nı imzalamıştır. Osmanlı Devleti'nin toprakları itilaf devletleri tarafından işgal edilerek paylaşılmıştır⁴⁸. 8 Ocak 1919'da Paris Barış Konferansı toplanmış, katılan otuz iki devletin başbakan ve dışişleri bakanlarından meydana gelen bir Onlar Konseyi (Conseil des Dix) kurulmuş olsa da konseyde Fransa ve İngiltere hâkim olmuştur⁴⁹. Konferans sonunda; 7 Mayıs 1919'da Almanya ile Versay, 10 Eylül 1919'da Avusturya ile Saint-Germain, 27 Kasım 1919'da Bulgaristan'la Neully ve 04 Haziran 1920'de Macaristan'la Trianon Barış Antlaşmaları imzalanmıştır⁵⁰.

Ateşkes önerilerinin başladığı dönemde Fransız basınında birçok gazete sık sık ateşkes haberlerine yer vermiştir⁵¹. Başlıca ateşkes haberlerinde Osmanlı Devleti'nin kan dökülmesini kesmek istediği ve ateşkes şartları yazılmıştır. Ateşkes döneminde gazetelerde karşımıza çıkan haberlerde Osmanlı Devletinin durumunun Fransız kamuoyunda sevinçle karşılandığını göstermektedir:

*"Almanya, Avusturya, Türkiye genel bir ateşkes teklif ediyorlar. M. Wilson programı temelinde barış müzakerelerini gecikmeksizin başlatmayı öneriyorlar. Ama Alman başbakanı, birlikleri Douai'ye ateş açarken şartlarını belirledi."*⁵² *"Türkiye barış ve ateşkes talep ediyor. Türkiye bakanı İspanya hükümetine Osmanlı hükümetinden barış ve ateşkes müzakerelerinin başlamasını talep eden bir not teslim etti. Osmanlı hükümeti Birleşik Devletleri barışa davet ediyor. Aynı zamanda Osmanlı hükümeti kan dökülmesine bir son verilmesini de arzu ediyor."*⁵³

47 *Journal Des Debats*, 22 Mart 1918.

48 Akyüz, *Türk Kurtuluş...*, s.s.41-42.

49 Armaoğlu, *a.g.e.*, s.80.

50 *A.g.e.*, s.146-148.

51 Kırışman, *a.g.e.*, s.s.343-352.

52 *Le Journal*, 6 Ekim 1918.

53 *L'action Francaise*, 15 Ekim 1918.

Ateşkes anlaşması ile ilgili Türkiye'nin teslimiyetini coşkulu bir dille veren bir başka yazı Çanakkale'nin ve boğazların teslim oluşu üzerinde durmuştur: "Türkiye ateşkes imzaladı. Çanakkale boğazını müttefik filolarına açıyor. Kalelerin ve Boğaz'ın işgalini kabul ediyor" "Bu ateşkesin şartlarını yayınlamak henüz mümkün değildir, ama müttefik filolarına Karadeniz'e kadar serbest geçiş hakkını, Çanakkale ve Boğaz'ın kalelerinin işgalini ve geçiş güvenliğini garantilemek için gerekli olarak tüm müttefik savaş esirlerinin derhal geri gönderilmesini içeriyor"⁵⁴.

Ateşkes haberleri birçok gazetede haber başlığı olmuş, Fransa kamuoyu gelişmelerle yakından ilgilenmiştir. *Le Petit Parisien* "Türkiye ile ateşkes imzalandı. - Diğerlerinin yanında içerdiği koşullar: Boğaz'da geçiş hakkı, Çanakkale kalelerinin işgali, tutukluların derhal geri gönderilmesi"⁵⁵ haberiyle boğazlardan geçiş hakkının önemi üzerinde durmuştur. *Le Rappel* 1 Kasım 1918'deki haberinde yaşanan savaşın daha önce yaşanmamış topyekûn bir savaş olmasından kaynaklı askeri yöntemleri değiştirme gerekliliğinden bahsedilmiştir. Osmanlı Devleti'nin yenilgisinden duyulan sevincin yanında Mezopotamya ifadesinin kullanılması da dikkat çekmektedir: "Türkiye'nin kapitülasyonu" - "Piave'in doğusunda, düşman hezimet içinde." "Mezopotamya'da, müttefiklerimiz 7000 kişiyi tutsak ediyorlar." - "Türkiye Bulgaristan'a, yaşlı yükselen ayın ülkesine katıldı, hadi Avusturya'ya geçelim! ... Savaş -biraz geç de olsa- bize askeri yöntemlerimizi değiştirmeyi öğretti. Yaklaşan barış, bizi diplomatik yöntemlerimizi iyileştirmek için daha da iyi teşvik etmelidir. Diplomatik eylem de enerjik ve hızlı olmalıdır. Bizi şaşkırtan tüm ciddi sorunları çözenin en iyi yolu, şüphesiz ki hepsini bir kerede tedavi etmemektir." Aynı sayfada diğer gazetelerde de görüldüğü gibi boğazlar konusuna da yer verilmiştir: "Çanakkale ve İstanbul Boğazı, müttefiklere teslim edildi. - Türkiye teslim oldu. Donanma bakanı M. Georges Leygues, bu büyük olayı *La Chambre'a*, itidal ve özlü bir konuşmayla duyurdu."⁵⁶ 2 Kasım 1918 tarihli *Le Journal*, İtilaf Devletleri ile Türkiye'nin ateşkesinin şartlarını madde madde "verirken "Türk ateşkesinin şartları - Bu Osmanlı iktidarının tamamen çöküşüdür"⁵⁷ ifadeleri ile Osmanlı İmparatorluğunun sonunu görmektedir.

İnönü Savaşı'ndan sonra, batılı müttefikler Ankara ve İstanbul hükümetlerini Londra'da bir Barış konferansına davet etmişlerdir. Sevr Antlaşması'nı biraz değiştirerek Ankara hükümetine kabul ettirmeyi amaçladıkları konferans, 23 Şubat-12 Mart 1921 arasında gerçekleşmiştir. Ankara Hükümetini temsil eden Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey Ankara hükümetinin görüşü alınmadan kişisel girişimlerle Londra'da İngiliz, Fransız ve İtalyanlarla birtakım anlaşmalar yapıtıysa da bu anlaşmalar, Ankara tarafından kabul edilmemiştir.

Fransız hükümeti, Ankara Hükümeti ile gayri resmi bir temas kurmak üzere Senato Dışişleri Komisyon Başkanı Henry Franklin-Bouillon'u 9 Haziran

54 *Le Journal*, 1 Kasım 1918.

55 *Le Petit Parisien*, 1 Kasım 1918.

56 *Le Rappel*, 1 Kasım 1918; *Le XIXe Siecle*, 1 Kasım 1918.

57 *Le Journal*, 2 Kasım 1918; *Le Figaro*, 15 Kasım 1918.

1921’de Ankara’ya yollamıştır. Henry Franklin-Bouillon, Ankara’da iki hafta kalarak, Mustafa Kemal’le görüşmüştür⁵⁸. Mustafa Kemal kendisine Misak-ı Milli’yi anlatmış, Sakarya Meydan Muharebesi (23 Ağustos-13 Eylül 1921), Türk milli hareketinin gücünü bir kez daha ortaya koymuş ve 20 Ekim 1921 tarihinde imzalanan Ankara Anlaşması sonucunda Fransa ile savaş hali resmen sona ererek, Türkiye-Suriye sınırı çizilmiştir⁵⁹.

Bu anlaşmayla ilk defa bir Avrupa ülkesi Ankara Hükümetini tanımıştır⁶⁰. Ayrıca anlaşma Fransa’nın Ankara ile diğer müttefiklerinden gizli yürüttüğü diplomatik girişimlerin bir sonucudur⁶¹. Anlaşmayla güneydeki güçlerini batıya kaydırma olanağı bulan Ankara Hükümeti Fransız Hükümetinden askeri yardım da sağlayabilmiş ve Fransa’nın bölgedeki ekonomik isteklerini asgariye indirmiş, ekonomik bağımsızlığı yolunda önemli bir aşama da kaydetmiştir. Ayrıca Ankara Anlaşması’nda kapsayıcı olan *Türklük* ifadesinin kullanılması ve “*Hatay ilinin resmi dili Türk dili olacaktır*” ifadesi, gelecekte kültürel kimlik inşası ile vatandaşlık-ulusal kimlik bütünlüğünün Türk kimliği altında olacağını belirtisi olmuştur⁶².

Fransız gazeteleri kamuoyuna Ankara Anlaşması’nı büyük bir başarı şeklinde duyurmuştur. Basına göre, bu anlaşmadan sadece Fransa, kârlı çıkmıştır⁶³. Anlaşma siyasi açıdan Fransa’ya da büyük kazanımlar sağlamıştır. Fransa’nın gücünü İslam dünyası ve Kuzey Afrika’da arttırmış ayrıca ekonomik çıkarlarını korurken savaşın getireceği ağır yükten de kurtulmuş olacaktır.

Lozan’dan sonra Fransa ve Türkiye arasındaki ilişkilerin büyük bölümü 1923-1930 yılları arasında çözüme kavuşmuştur. Boğazlar ve Hatay Meselesi ise 1930’lu yılların ortalarına sarkmış olsa da Türkiye lehine gelişme göstererek barışçı bir şekilde çözümlenmiştir. Savaş dönemi Müslüman halk tek bir kimlikle tanımlanabilecek kültürel bir bütün olarak görülmüş, Lozan Konferansı görüşmelerinde azınlıklar konusu ortaya çıkmıştır⁶⁴. Birinci Dünya Savaşı’nın bitiminde imzalanan Sevr Anlaşması’nda Türk Milliyetçiliğinin yenilgisi söz konusu iken Lozan Anlaşmasında Türkiye Cumhuriyeti içinde yaşayan azınlıkların konumları hukuki açıdan din bağlamında Türk Ulusçuluğuna dâhil olmuştur⁶⁵.

58 A.g.e., s.218.

59 A.g.e., s.219.

60 Armaoğlu, a.g.e., ss. 318-320.

61 Yavuz, *Türk Fransız...*, s.149.

62 İsmail Soysal, *Türkiye’nin Siyasal Andlaşmaları*, C.I, 1920-1945, TTK Yayınları, Ankara, 2000, s.51.

63 Auguste Gauvain, *Journal des Débats*, “L’accord Franco-Turc”, 1 Kasım 1921 Akt: Haldun Öğüt “Türk Fransız Diplomatik İlişkileri 1923-1930”, Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2010, s.10.

64 Baskın Oran, “Lozan’ın ‘Azınlıkların Korunması’ Bölümünü Yeniden Okurken”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C. 49, S. 03, Mart 1994, s.s.283-301.

65 Ahmet Yıldız; **Ne Mutlu Türküm Diyebilene**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s. 137.

Sonuç

I. Dünya Savaşı sanayi batılı sanayileşmiş ülkelerin ekonomik çıkarları uğruna ortaya çıkan, paylaşım anlaşmaları ile Osmanlı Devleti'ne Mondros Mütarekesiyle kabul ettirilerek sona eren bir savaştır. Büyük savaşın öncesinde Osmanlı Devleti'nde başlayan millileşme hareketleri savaş sırasında da etkisini sürdürmüş, Fransız basını Birinci Dünya Savaşı sürecinde sık sık Türkiye ile ilgili haberlere yer vermiştir. I. Dünya Savaşı döneminde Fransız basını oldukça canlı ve çeşitlilik gösteren gazetelerden oluşmuş, Osmanlı toprakları içinde yaşanan gelişmeler detaylı bir şekilde incelenmiştir. Aynı dönemde İngiliz basınında sık sık karşılaştığımız karikatür yoluyla olayların hicvedilmesi Fransız basınında oldukça seyrek görülse de Osmanlı Devleti'nin ordusu, askeri eğitimleri ve cepheleri ile ilgili fotoğraflara da yer verildiği görülmektedir.

Savaşa giden süreçte Osmanlı Devleti'nin Almanlarla yakınlaşmasının eleştirildiği basında muhtemel bir savaşta müttefik olma ihtimali değerlendirilmiştir. Fransız basını önceleri Enver Paşa'nın barışçıl politikası ve geçmişten gelen ilişkilerin etkisiyle Türkler savaşa dahil olana kadar olumlu haberlere yer vermiştir. Savaşta Almanya'nın yanında yer alındıktan sonra savaşa girilmesi sert eleştirilerle birlikte "*Türk deliliği*" olarak değerlendirilmiştir. Savaşa girmenin daha çok Enver Paşa'nın politikaları ile gerçekleştiği üzerinde duran gazeteler bu politikanın Türklere pahalıya mal olduğu ve Türklerin Avrupa'dan silineceğini yazmıştır. Savaş süresince Osmanlı Devleti'nin karar alıcısı olarak Enver Paşa'nın görülmüş, hakkında oldukça fazla haber yapılmıştır. Dağılması muhtemel Osmanlı Devleti'nin topraklarının paylaşılması yönünde Fransız çıkarlarını gözeten basın, kamuoyunda Osmanlı karşıtlığı oluşmasında etkili olmuştur.

Almanların yanında yer alan Osmanlı Devleti'nin Ruslara karşı yenilmesini coşkuyla karşılayan Fransız kamuoyu Çanakkale cephesindeki yenilgilerini dahi "kayıpsız gerçekleştirilen başarılı bir operasyon" şeklinde bir başarı hikayesiyle verirken cephe gerisindeki Türklerin umutsuz olduğu haberlerine yer vermiştir. Özellikle Çanakkale Savaşına kadar Türk ordusunun gösterişli fotoğrafları ön plana çıkarken daha sonra bunun yerini Türk esirlerinin fotoğrafları almaya başlamıştır. Bunların arasında birçok gazetede yayınlanan ağaç dalları ile gizlenmiş Türk keskin nişancının yakalandıktan sonra çekilen fotoğrafı hem Fransız hem İngiliz basınında büyük yankı uyandırmıştır. Fransız basınında Çanakkale önemli bir yer edinmiş, genellikle yaralanmış Türk askerlerine yardım eden İngiliz, Fransız askerlerinin olduğu görsellere yer verilmiştir.

Bu çalışmamızda görüldüğü üzere Fransız basınında Türklere karşı olumlu seyreden haberler Osmanlı Devleti'nin savaşa katılması ile sert bir tutuma bürünmüş, bu durum savaş sonuna kadar devam etmiştir. Türk direnişinin dünya basınında yansımaları, dağılma döneminde Osmanlı Devleti'nin aldığı kararlar ve yürüttüğü uygulamaların yabancı gözüyle değerlendirilmesi olarak anlam kazanırken, bağımsızlık mücadelemiz öncesinde I. Dünya Savaşı yıllarında Türk algısının yansımalarını görmek açısından da önemlidir.

KAYNAKÇA

I. Süreli Yayınlar

Journal Des Debats

L'action Francaise,

Le Journal,

L'Ouest Eclair

La Croix,

La Guerre Mondiale

Le Gaulois

Le Humanite

Le Journal

Le Figaro

Le Matin,

Le Petit Parisien,

Le Rappel,

Le XIXe Siecle,

Le Rire,

Le Temps,

The Sphere

II. Kitaplar

Abdurrahman Çaycı, *Büyük Sahra'da Türk Fransız Rekabeti (1858-1911)*, TTK Yayınları, Ankara, 1995.

Ahmet Yıldız, *Ne Mutlu Türküm Diyebilene*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017.

- Bige Yavuz, *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk Fransız İlişkileri*, Türk Tarik Kurumu Yayınları, Ankara, 1994.
- Bilâl N. Şimşir, *Bizim Diplomatlar*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1996.
- Cemal Paşa, *Hatıralar*, hazırlayan: Alpay Kabacalı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2001.
- Ergün Aybars, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, Ercan Kitabevi, İzmir, 2000
- Ezel Kural Shaw ve Stanford J. Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, Çev. Mehmet Harmancı, E Yayınları, İstanbul, 2000.
- Fahir Armaoğlu, *Siyasi Tarih, (1789-1914)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1964.
- Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995*, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2004.
- Fatma Müge Göçek, "Osmanlı Devleti'nde Türk Milliyetçiliğinin Oluşumu: Sosyolojik Bir Yaklaşım", (Ed. Tanıl Bora), *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce IV: Milliyetçilik*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.
- Halil İnalçık, *Devleti-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar 1*, İş Bankası Yay. İstanbul, 2010.
- Haluk Ülman, *Birinci Dünya Savaşı'na Giden Yol ve Savaş*, İmge Kitabevi, Ankara 2002.
- İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları, C.I, 1920-1945*, TTK Yayınları, Ankara, 2000.
- Jacques Thobie, *Intérêts et Impérialisme Français dans l'Empire Ottoman(1895-1914)*, Publications de la Sorbonne Imprimerie Nationale, Paris 1977.
- J. Lee Stephen, *Avrupa Tarihinden Kesitler 1789-1980*, Çev. Savaş Aktur, C.II, Dost Kitabevi, Ankara, 2002.
- L. Bruce Fulton, "Fransa ve Osmanlı İmparatorluğu", *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu ve Büyük Güçler*, Editör: Marian Kent, Çev: Ahmet Fethi, Tarih Vakfı Yay. İstanbul 1999.
- Mehmet Emin Elmacı, *İttihat Terakki ve Kapitülasyonlar*, Homer Kitabevi, 2005.
- Mustafa Kırışman, *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti ve Fransız Kamoyu*, Sentez Yayınları, Bursa, 2022.
- Süleyman Seyfi Ögün, *Modernleşme, Milliyetçilik ve Türkiye*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2000.
- Suavi Aydın, *Modernleşme ve Milliyetçilik*, Gündoğan Yayınları. İstanbul, 2000.
- Şefik Ertem, *Birinci Dünya Savaşı'nda Avrupa'da Yüzbin Türk Askeri*, Kastaş Yayınları, İstanbul, 1992.
- Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler, C.1*, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988.

Coşkun Üçok, *Siyasi Tarih (1789-1960)*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1975.

Yahya Akyüz, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu 1919-1922*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1975.

Yusuf Hikmet Bayur, *Türkiye Devletinin Dış Siyaseti*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1973.

III. Makaleler

Antony D. Smith, "Gastronomy Or Geology? The Role Of Nationalism İn The Reconstruction Of Nations", *Nations and Nationalism* 1 (1), 1995, ss. 3-23.

Baskın Oran, "Lozan'ın 'Azınlıkların Korunması' Bölümünü Yeniden Okurken", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 49, S. 03, Mart 1994, ss.283-301.

Emre Yıldırım, "Türkiye'de Milliyetçilik ve Milli Kimlik: Türkçülüğün Keşfi ve Ulus-Devletleşme Sürecinde Türk Milli Kimliği", *The Journal Of Academic Social Science Studies*, S. 28, Autumn II, 2014, ss. 73-95.

Ernest Renan, "Millet Nedir?", *Nutuklar ve Konferanslar*, Sakarya Basımevi, Ankara, 1946, ss. 98-105.

Halil İnalçık, "Siyaset, Ticaret ve Kültür Etkileşimi", *Osmanlı Uygarlığı*, C.2, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2009, ss.1052-1053.

L. Bruce Fulton, "Fransa ve Osmanlı İmparatorluğu", *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu ve Büyük Güçler*, Editör: Marian Kent, Çev: Ahmet Fethi, Tarih Vakfı Yay. İstanbul 1999, s.166.

Mehmet Karakaş, "II. Meşrutiyet Dönemi Fikir Hareketleri", *Yüzyüncü Yılında II. Meşrutiyet*, Ed. Asım Öz, Pınar Yayınları, İstanbul, 2008, ss.65-102.

IV. Tezler

Haldun Ögüt "Türk Fransız Diplomatik İlişkileri 1923-1930", Ufuk Üniversitesi Sosyal bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2010.

EKLER

Çanakkale Savaşı öncesine kadar Fransız basınında Türk süvarilerinin ve boğazların fotoğrafları sık sık yayınlanırken, daha sonra daha çok esir fotoğrafları dikkat çekmeye başlamıştır.

Bayraklarıyla Türk ordusu ⁶⁶

Türk Süvarileri ⁶⁷

66 Fransa Milli Kütüphanesi, Kasım 1914.

67 Fransız Milli Kütüphanesi, Kasım 1914.

Gelibolu'daki Türk tutsaklar, İngiliz askerleri tarafından çevrelenmiş Türk askerleri⁶⁸

İtilaf Devletleri Osmanlı topraklarını paylaşırken Rusya, İstanbul ve boğazlar çevresini isterken Orta-Doğu'nun paylaşılması için Fransız temsilci General Georges Picot ile İngiliz temsilcisi Mark Sykes arasında görüşmelerden sonra 3 Ocak 1916 "Sykes-Picot Anlaşması" ile Suriye ve Irak'ın tümü ve Türkiye'nin güney kısmı İngiliz ve Fransız bölgesi olarak paylaşılmıştır⁶⁹. İtilaf Devletleri arasındaki Osmanlı İmparatorluğu paylaşılması ile ilgili bir karikatür İngiltere ile Rusya'nın İstanbul ve boğazlar üzerindeki emellerini gösterirken aralarındaki ilişkiyi de hicvetmiştir⁷⁰.

68 Fransız Milli Kütüphanesi, Temmuz 1915.

69 Yusuf Hikmet Bayur, *Türkiye Devletinin Dış Siyaseti*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1973, s. 11.

70 *Le Rire*, 12 Haziran 1915.

Resim:

Ivan - Konstantinopolis benim için iyi, değil mi?

John - Elbette. Zaten yeterince aptalım, hayvan.

Çanakkale Boğazında kendini çalıyla kamufle etmiş bir Türk keskin nişancısı⁷¹. Türk keskin nişancıların kendilerini gizlemekteki marifetini gösteren bu fotoğraf asker yakalandıktan hemen sonra çekilmiş.

71 Fransız Milli Kütüphanesi, Eylül 1915; The Sphere, 4 Eylül 1915.

Extended abstract

After the Industrial Revolution and the French Revolution, the existing states underwent structural changes, the era of empires came to an end and new nation states were born. Nationalism, which started in Europe and spread throughout the world, has resulted in the transformation of an existing state into a nation-state or a nation turning into an independent state. Due to the revolts of different nations in its lands, the Ottoman Empire had to turn its attention to the changes in the world. While trying to prevent the loss of land with policies and various innovations similar to those in the West, on the other hand, she tried to make the people, whose consciousness of Turkishness had begun to develop, become a nation and preserve their existence.

Turkish nationalism has been shaped by the new ideas that emerged in the social field, literature and educational situations under the influence of the West. Young officers, civil servants and intellectuals who grew up with a Western-style education began to seek an identity that would be shaped by the Turkish language and history. The concept of homeland gained value and the concepts of nation and state began to take their place in the structure of thought. While the innovations and nationalization efforts to prevent ruptures in the Ottoman Empire continued, the tension that started between the Western states, including France, turned into a war.

By the end of the 19th century, while European states such as Russia, England, France, Germany and Italy wanted the Ottoman Empire to preserve its territorial integrity in line with their own interests, they wanted to share these lands among themselves. In 1914, the Western powers, which entered the race for dominance with territorial and colonial concerns, started a great war, the effect of which would last for years. The Ottoman Empire, which tried to align with these states, had to fight within the Alliance group, and in this process, the French press gave wide coverage to news about Turkey and the Turks.

In this study, it has been tried to examine how the reaction seen in the visual materials and narratives in the French press changed in the last years of the war after the Ottoman Empire entered the First World War. Among the newspapers in our study in the French press, *Le Petit Parisien*, *Le Petit Journal*, *Le Matin*, *L'Echo de Paris* and *Le Journal*, the newspapers with the highest circulation

in the country and known as “The Big Five”, took care to broadcast impartially by staying out of political conflicts. In addition to these newspapers, *Le Temps* newspaper, which can be considered as the media organ of the government and makes diplomatic publications, was also included. In addition, the news of *Le Figaro*, another high-circulation newspaper that can be considered conservative, and the *Journal des Debats*, which is a lower-circulation bourgeois newspaper, are also included. The French Catholics’ media organ, *La Croix*, and the communist party’s media organ, *L’Humanité*, were among the sources we consulted for news about Turks.

It was seen that the French press gave positive statements about the Turks before the war, and the convergence of the Ottoman Empire and Germany was criticized during the beginning of the war. Entering the war was mostly evaluated as a result of Enver Pasha’s policies. During the war, the criticisms against the Ottoman Empire took a harsh stance, and the defeats of the Turks were met with enthusiasm. So much so that even the Battle of Çanakkale, which was the success of the Ottoman Empire, was reflected as a “successful operation carried out without loss” for France. While the press reported that the Turks were hopeless behind the front, the photographs of the Turkish prisoners were included.

In the last periods of the war, it was seen that the French press had difficulty in reaching sufficient and reliable information about the developments in the Ottoman Empire. During the ceasefire period, the news of the armistice was frequently covered by the French public, and Turkey’s surrender was again enthusiastically described in the press. The negative attitude that continued until the end of the war proceed until the negotiations with the Ankara Government.

The aim of the study is to reveal the perception of the Ottoman State and Turks, with written and visual sources, at the beginning and the last periods of the war, in newspapers broadcasting from different perspectives. Although there were no negative statements about the Turks in the French press before the war, the Ottoman Empire’s relations with France and thanks to it, the poor condition of the army was emphasized in the last years of the war. The cartoons in the visual materials and narratives show the situation of the Ottoman Empire in the war through the humor of the French press.